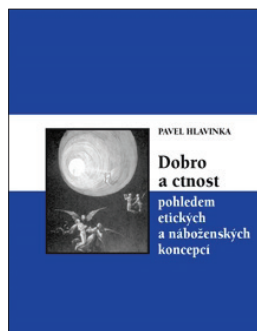

RECENZE

Hlavinka, P. Dobro a ctnost pohledem etických a náboženských koncepcí. 1. vyd. Praha: Triton, 2014, 213 s. ISBN 978-80-7387-786-6

Jan Vitoň

Hranice mezi dobrem a zlem byla odjakživa křehká. Natolik, že lidová moudrost nám mohla zanechat sentence typu, že cesta do pekla může být dlážděna dobrými úmysly, či varování, že činit čertu dobře znamená získat za odměnu peklo apod. Zkušenosti posledních několika desítek let vedou ty, kteří uvažují o tomto povýtce v praxi někdy více, jindy méně frekventovaném dilematu,

k názoru, že se naše „možná“ cesta k ctnosti neodehrává v tomto prapůvodním schématu, nýbrž nás život nutí spíše se přiklonit k menšímu či většímu zlu. Takže menší zlo, zjednodušeně řečeno, je vlastně svým způsobem dobro. Faktem je, že se filozofové od starověku daleko častěji věnovali otázce, co je dobro a ctnost, než pokusům o vyčerpávající definici zla. Nezbytnost vyrovnat se s ním však zrodila charakteristiky zla, které nám paradoxně mohou napovědět, co bychom za dobro mohli, nebo naopak nemohli pokládat, protože dodnes platí výše uvedená i další lidová moudra. Americký psycholog Philip Zimbardo (1933) i u nás dobře známý díky tzv. stanfordskému vězeňskému experimentu v r. 1971, který se týkal výzkumu zrodu situačního zla, usoudil, že: „Zlo je úmyslné chování (nebo snaha k takovému chování přimět jiné), které ponižuje, odlišuje, poškozují, ničí nebo zabíjí jiné lidi.“ Své pojetí zla pak dále vysvětluje: „Tato definice se soustřeďuje na chování, činí konatele zodpovědnými za cíleně motivované činy, které mají řadu záporných následků pro jiné lidi. Vylučuje náhodné či neúmyslné škodlivé následky, stejně jako širší generické podoby institucionálního zla, například chudobu, předsudky nebo ničení prostředí ziskuchtivými skupinami. Zahrnuje naopak společenskou zodpovědnost za nabízení a prodávání výrobků, o nichž je známo, že jsou příčinami nemoci, nebo dokonce ohrožují život, například zodpovědnost výrobců cigaret nebo překupníků drog. Navíc tato definice zahrnuje nejenom bezprostřední konatele agrese, ale i ty, jejichž příkazy nebo plány jsou jinými osobami prováděny.“

Pavel Hlavinka ve své doplněné a o nové kapitoly obohacené publikaci navazuje na tu pozitivně naladěnou linii myslitelů, hloubajících o podstatě dobra a ctností, a poskytuje přehled o etických koncepcích významných osobností dějin evropské filozofie. Ve stručném úvodu v kostce seznamuje s etymologií pojmu etika a s proměnami jeho obsahu v čase. Upřesňuje, jak chápe velmi frekventované kategorie: normativní etika, heteronomní a autonomní morálka. Naznačuje, s čím může čtenář jeho textu počítat: „V předložené monografické studii budeme mít možnost odhalit, jak se etika jako filosofický obor konstituovala v průběhu dějin antické filozofie a jak se termíny **dobro a ctnost** staly cent-

rem její pozornosti. Na prezentaci zásadních etických koncepcí vybraných křesťanských filosofů budeme moci sledovat průnik Ježíšovy zvěsti do evropského duchovního prostoru a současně nahlédneme, jak lze jeho etickou nauku modifikovat v závislosti na odlišných filosofických východiscích. Evropská etická tradice pak bude následně analyzována od jejího novověkého ontologického založení v apodikticky dané subjektivitě. Tento svrchaný subjekt traktuje sebe i svět kauzálně-argumentativním způsobem snažícím se předložit objektivně a obecně platné určení mravních norem. U některých autorů v průběhu 19. a 20. století, zejména Kierkegaarda, Nietzscheho a Heideggera, pak ukážeme, jaké jsou možnosti lidského bytí po ztrátě této opory.

V další části knihy si představíme v základních obrysech i etické koncepce pojednávající o dobru a cestě k němu prostřednictvím přiblížení tematiky ctností u vybraných náboženských a duchovních směrů: judaismu, islámu, konfucianismu a taoismu, hinduismu a buddhismu. Poslední část této práce je věnována speciálním problémům aplikované etiky, jakými jsou otázky smrti a umírání, nárys obecné etiky pro klientské profese a položení možného filosofického základu pro etiku v oblasti sportu“ (s. 13).

V první části práce autor prezentuje nejpodstatnější rysy etických koncepcí nejvýznamnějších osobností evropského filozofického myšlení, počínaje antickými velikány (jako jsou např. Pythagorás, Sókratés, Platón, Aristotelés a další) přes významné tvůrce křesťanské etiky (mj. Órigenés, Aurelius Augustinus), novověké myslitele (Spinoza a Kant), představitele etických koncepcí západoevropské filozofie 19. a 20. století (Nietzsche, Brentano a Scheler), průkopníky existencialistické (Kierkegaard a Heidegger) a utilitaristické (Bentham a Mill) etiky a etické koncepce 20. století (Singer, Rawls, Habermas, Jonas, Arendtová) až k analytickým etikám (Moore, Ayer) současnosti.

V druhé části knihy se autor věnuje etickým koncepcím ve významných náboženských světech. Seznamuje čtenáře s aspekty židovské a islámské etiky. Podrobně rozebírá etické principy konfucianství a taoismu, hinduismu a buddhismu.

Třetí část publikace je věnována speciální a aplikované etice. V první kapitole této, dalo by se říci, finální části své monografie Hlavinka přibližuje zainteresovaným otázku „žít po smrti“, tentokrát vycházející z Tibetké knihy mrtvých, „... která dala širší světové veřejnosti možnost seznámit se s tím, co se děje s vědomím člověka po smrti fyzického těla pohledem člověka, jenž došel sebeuvědomění v buddhowském stavu bytí. Tento osvícený stav vědomí a dary mahásiddhi, jimiž Padmasambhavy při psaní disponoval, mu umožnil bezprostředně všechny následující stavy nahlížet. Mnohé úkazy popisované v tomto průvodci zázvětem, ač jsou přirozeně kulturně zabarvené a podmíněné, jsou analogické Egyptské, Islámské nebo Etiopské knize mrtvých. Také průkopnické vědecké výzkumy psychiatrů Elisabeth Kübler-Rossově a Raymonda

Moodyho o **zážitcích blízke smrti** (anglická zkratka NDE, near-death experience) v mnohém odpovídají procesům popsaným v těchto knihách“ (s. 170). A dále vysvětluje, proč se rozhodl jednu z kapitol závěru své studie věnovat právě otázce umírání a smrti a konfrontovat její dnešní pojetí s indiko-tibetskou duchovní tradicí: „Dnešní civilizovaný člověk je zpravidla zcela pohlcen pouze vnější, hmotnou, smyslově zachytitelnou skutečností a sám sebe má tendenci také tak vnímat. Proto i umírání, smrt a pohřbívání je obestřeno rouškou tabu, je prostorem nepřístupným a strach nahánějícím. A je tomu tak zejména z toho důvodu, že civilizovanému světu vládne ona vědomí krájející racionalita na straně jedné a destruktivita fanatické emocionality na straně druhé“ (s. 171).

V druhé, pro sociální práci velmi aktuální kapitole autor nabízí své pojetí etické koncepce jednání v „klientských profesích“, tedy učitelské, lékařské, ale např. i politické sféře. „Znovu připomínáme nezbytnost pojmového rozlišení, aby se vědělo, o čem je vlastně řeč. Etika je považována za filosofickou nauku zabývající se morálkou, to znamená hodnotícími soudy rozlišujícími dobré od zlého. Za mravnost tedy nyní považujeme to, co by mohlo splňovat jistým způsobem, v rámci určitého etického konceptu předpokládaná kritéria mravně dobrého jednání. Práce lékaře, obhájce, učitele nebo psychologa je už svým charakterem jistým projevem mravnosti. Setkávají se dva lidé, aby jeden tomu druhému byl nápomocen v určitých nesnázích, setkávají se proto, že jeden z nich potřebuje pomoci. A ten, který mu může z hlediska své profese pomoci, na druhou stranu potřebuje zase svého klienta nebo žáka, aby mohl realizovat sebe jako člověka také z hlediska mravnosti.

Tento vztah má samozřejmě ještě řadu rovin: kromě roviny odborné také aspekt obchodní, mocenský, ale přitom všem vždy mravní, neboť patří k přirozenosti člověka, že se cítí povznesen na srdci, může-li někomu jinému pomoci. Uvedené roviny vztahu samy od sebe vytvářejí napětí, které vyvolává potřebu náhledu etiky. V letmých pohledech na tyto aspekty se přirozeně otevírá možné komunikační a diskusní pole, v němž by bylo lze koncipovat i obrysy speciálních aplikovaných etik.

Mravní aspekt vztahu ke klientovi nevyžaduje zvláštní komentář, neboť zvláště práce lékařů, klinických psychologů a psychotherapeutů je jistým způsobem, prostřednictvím magie vědy, transformované poslání po tisíciletí vykonávané služby trpícím duším původně knězem nebo šamanem. Otázku by mohlo v této souvislosti vyvolat to, proč se nejeden lékař, psychotherapeut nebo dokonce i filosof cítí jako člověk povýšený nad knězem, šamanem, léčitelem nebo dokonce i mystikem. Hlubší

zamýšlení by si žádalo také to, že například medicína a psychologie jako odborné nauky o fyzickém a psychickém životě vznikaly ruku v ruce se spirituálním vykořeňováním moderního člověka a že vztah k mravně dobrému má potom pro tyto vědy zpravidla pragmaticky spekulativní charakter“ (s. 179–180).

Závěrem autor věnuje své úvahy otázce etické koncepce sportu a her. Vychází z vymezení pojmu hra u Johana Huizingy (viz Huizinga, J.: Homo ludens: o původu kultury ve hře. Praha, 1971, s. 20), soudí, že: „Hra je tedy nejen jedním z nejběžnějších způsobů trávení volného času, ale také stimulem pozvedajícím vyšší kvality člověka a rovněž je zrcadlovou plochou sebepoznání. Etický rozměr sportovní hry učí člověka korigovat přirozenou touhu po vítězství schopností soucítěného vztahování a porozumění soupeři, jenž má tutéž touhu. Tento soucit se soupeřem jednak vymezuje hranice hravě dobovačného jednání a jednak je znakem zralosti hráče, který překročil omezující zorný úhel svého egoismu. Lze si to představit také tak, jako bychom sledovali utkání dvou soupeřících stran a fandili oběma stejnou měrou. Z pozice hráče jedné strany by se takový svrchovaně spirituální rozměr jeho hry projevoval tak, že by samozřejmě hrál, jak nejlépe mu jeho umění umožňuje, a přitom neztrácel ze zřetele onen nadhled nestranného fanouška. Pak by se mu nejen lépe přijímala prohra, dokonce by ale i nově vnímal chuť vítězství“ (s. 183). K tomu nejspíše lze s trochou nadsázky podotknout, že takové pojetí hry (obecně) by se muselo obejít bez emocí jak hráčů, tak přihlížejících, čemuž nevyhoví snad ani hra v šachy, kde se prý emoce mají nechat v předsálí, možná jsem ale jen přílišný pesimista.

Autorův diachronní i synchronní pohled na dobro a ctnost (doplňný o nejnovější odbornou literaturu, jmenovitě a věcný rejstřík) může mj. posílit přesvědčení, že nekonečná pouť k těmto dvěma, doufejme, neoddelitelným průvodcům lidského bytí, ač byla, je a bude vždy náročná, mnohdy trnitá a provázená posměšky, má své opodstatnění, a pokud vede někoho za štěstím, je to jen dobře.

Recenzent:

PhDr. Jan Vitoň, Ph.D., absolvent Filozofické fakulty UK v Praze, který působí na ZSF JU v Českých Budějovicích jako odborný asistent na katedře etiky a filozofie v pomáhajících profesích.